

Мова і література

Методика

**Історія
українського
шкільництва**

Історія

**Психологія
і соціологія**

Публіцистика

Закони, закони...

Рідна мова № **23**/2015

Рідна

№ **23** /2015

ISSN 1644-7794
КВАРТАЛЬНИК
УКРАЇНСЬКОГО
ВЧИТЕЛЬСЬКОГО
ТОВАРИСТВА
У ПОЛЬЩІ

мова

Від редакції

Марко Сирник

Де й чого вчать випускники
українських шкіл після закінчення
школи 3

Мова і література

Дмитро Дроздовський

«Шевченківський світ» в англомовному
літературному дискурсі другої
половини ХХ–початку ХХІ ст. 5

Світлана Дячок

Відгомін шекспірівських мотивів
у поезіях Ліни Костенко 12

Лілія Лавринович

Художній час в *Оргії* Лесі Українки:
античні проєкції 16

Анастасія Шевердіна

Художні особливості біографічної
новели кінця ХХ ст. 21

Віктор Юрченко

Ровесники Голодомору-Геноциду
1932–1933 рр. в Україні 25

Проблеми педагогіки

Марко Сирник

Організація системи роботи з дітьми
з особливими освітніми потребами
в Польщі 30

Історія

проф. Михайло Лесів

Навчання церковнослов'янської
й української мов у люблінській
Духовній семінарії від сімдесятих років
ХХ ст. 34

Лариса Берізвська

Боротьба вітчизняних громадських
організацій за національну школу
в імперську добу 41

Мирослава Олійник (Бучківська)

«Я ваша! Сеї ж я землі дитина...» 47

Тетяна Шинкар

Історичні передумови розвитку

методичної роботи в освітніх установах
України для дітей 3–7 років 49

Методика

Марина Машовець

Природничо-математична підготовка
майбутніх дошкільних педагогів —
необхідна умова ефективної реалізації
Базового компоненту дошкільної
освіти 53

Елеонора Палихата

Навчання діалогічного мовлення учнів
другого року навчання в основній
школі 57

Олександр Ямницький

Аксіологічні складові професійно-
ціннісних орієнтацій майбутніх
практичних психологів 67

Геннадій Бондаренко

Аналіз мовленнєво-риторичної
діяльності вчителя початкової школи
на уроці 74

Світлана Бабійчук

Геоінформаційні системи — модерний
вектор розвитку шкільної географічної
освіти 79

Олена Гончарук

Вивчення пунктуації молодшими
школярами на основі текстів народної
творчості 83

Матеріали

Олена Остапюк

Вони боролися за нас... (присвячується
річниці Революції Гідності) 88

Марія Стець

Великодня сценка 98

Закони 100

Статистика 106

Різне

Ярослава Кобилко

Цікаві підручники МІОК-у 110

«Рідна мова»
— освітній кварталник
Українського вчительського
товариства у Польщі

Вчена рада журналу: Микола
Жулинський (Київ), Роман Дрозд
(Слупськ), Ярослав Грицковян (Кошалін),
Андрій Вонторський (Щецин), Анатолій
Ситченко (Миколаїв), Вадим Оліфіренко
(Донецьк)

Марко Сирник (Валч)
— в.о. головного редактора
Дмитро Дроздовський (Київ)
— література
Станіслав Караман (Київ) — методика
Ярослав Сирник (Вроцлав) — історія
Віктор Юрченко (Київ) — психологія

Члени редакції:
Ярослава Кобилко (Гіжицько)
Тадей Карабович (Голя)
Марія Стець (Перемишль)

Секретар редакції:
Кристина Сирник (Валч)

Веб-сайт:
Гжегож Муцовський (Валч)

Графічне оформлення:
Тереса Олещук

Мовна і стилістична коректа:
Мирослава Олійник (Бучківська)
(Львів/Варшава)

Коректа:
Катерина Сень

Видавець
Об'єднання українців у Польщі

Адреса редакції:
78-600 Wałcz
Dolne Miasto 10/80
tel. (67) 258 98 87
e-mail: proswita@op.pl
[http://www.interklasa.pl/portal/
dokumenty/r_mowa/](http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r_mowa/)

Номер надрукований завдяки фінансовій
підтримці Міністерства національної
освіти

Під час використання матеріалів,
посилання на журнал «Рідна мова»
— обов'язкове

Геннадій Бондаренко

Аналіз мовленнєво-риторичної діяльності вчителя початкової школи на уроці

Мистецтво мовлення полягає в тому, щоб слухачі висловлену думку не лише почули і зрозуміли, а й побачили її та відчували.

І. Кузнецов

Формування конкурентоспроможного сучасного вітчизняного вчителя початкової школи можливе лише за умови його готовності до мовленнєво-риторичної діяльності (далі — МРД), яка виявляється під час безпосередньої взаємодії зі школярами, педагогічним колективом, різними соціальними інститутами тощо. Як засвідчує аналіз наукових праць, проблема системного аналізу МРД учителя початкової школи на уроці в сучасних наукових розвідках досліджена недостатньо, хоча й розроблялися окремі її аспекти Н. Голуб, І. Зязюном, А. Капською, С. Мартиненко, Г. Сагач та ін.

Мета статті полягає в розробленні й апробації параметрів та критеріїв оцінювання рівня МРД учителя початкової школи на уроці.

Під поняттям «мовленнєво-риторична діяльність учителя початкової школи» ми розуміємо активність, цілеспрямованість, умотивованість процесу створення, виголошення та реконструкції тексту (мовленнєвого і риторичного жанрів), який реалізується засобами мови усно в конкретній аудиторії (учнівській, педагогічній, батьківській тощо) або письмово, з метою здійснення якісного, ефективного, гармонізувального педагогічного впливу на адресата (адресатів) у ході спілкування, задоволення пізнавальних потреб, а також рефлексії власної мовленнєво-риторичної діяльності [4, с. 314]. Обґрунтовуючи термін

доцент кафедри початкової освіти та методик гуманітарних дисциплін Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент
м. Київ, Україна

«мовленнєво-риторична діяльність учителя початкової школи», підкреслимо, що ми закладаємо у його зміст «особливу категорію словесної побудови, яка пов'язана з цілеспрямованим відбором і застосуванням мовленнєвих засобів та базується на критерії інтенціональності» [2, с. 222] (*від лат. intentio — намір, прагнення*). Таким чином, учитель початкової школи не просто висловлює думку, а свідомо планує, розробляє текст, який має свою композицію, викликає заздалегідь визначену рефлексивну реакцію в учнів, мінімізує їхню пасивність, регулює інтенсивність емоційного впливу, проявляє свою індивідуальність, «образ педагога-оратора».

Схематично МРД учителя початкової школи можна подати так:

МРД — мовленнєво-риторична діяльність;

ТМРЖ — тексти мовленнєвих і риторичних жанрів.

Як показало наше дослідження, для діагностики рівня готовності вчителя початкової школи до МРД варто застосовувати різноманітні методи, зокрема: педагогічне спостереження, анкетування, бесіда, педагогічний аналіз, самооцінка тощо. Серед традиційних методів дослідження МРД вчителя зарекомендував себе і метод відеозапису. *Відеозапис* визначаємо як метод, що передбачає створення навчальних відеоматеріалів і їхнє застосування з метою аналізу, оцінювання МРД педагога та удосконалення його учительсько-ораторської майстерності. Перегляд й аналіз проведеного уроку у відеозаписі дає справді безцінний зворотний

Рис. 1. Мовленнєво-риторична діяльність учителя початкової школи

зв'язок, призводять до швидкого підвищення ораторської майстерності, готовності вчителя початкової школи до МРД.

Пропонуємо для аналізу МРД учителя початкової школи на уроці застосовувати розроблені й апробовані нами параметри та їхні критерії оцінювання (вищий бал — 3).

1. Оцінка темпу спілкування

Оптимальний — змінюється відповідно до мети словесної дії — 3 бали;

зашвидкий або уповільнений — 2 бали;

механічний, випадковий, некерований — 1 бал.

2. Оцінка тональності мовлення

відкрита, бадьора, привітна, мелодійна, емоційна — 3 бали;

маломелодійна, малоемоційна — 2 бали;

безладна, роздратована, немелодійна, неемоційна — 1 бал.

3. Оцінка способу контактування

переконливий, діалогічний, добродійний — 3 бали;

відсторонений, монологічний — 2 бали;

примусовий, вимагальний — 1 бал.

4. Оцінка жестикуляції

відкрита, доречна, різноманітна (вказівна, зображувальна, ритмічна, емоційна), відповідає характеру мовленого та аудиторії — 3 бали;

скута, не завжди узгоджена з характером мовлення — 2 бали;

закрита, безладна, стурбована, недоречна, відсутня — 1 бал.

5. Оцінка міміки

приємна, відповідає змісту мовленого, передає необхідні емоції (радість, натхнення, здивування, співчуття) — 3 бали;

не завжди відповідає змісту мовленого, не завжди передає необхідні емоції — 2 бали;

неприємна, похмура, не відповідає змісту мовленого, застиглий вираз обличчя — 1 бал.

6. Оцінка зорового контакту

звернений до всіх учнів, відповідає конкретній мовленнєвій ситуації — 3 бали;

звернений до кількох учнів, не завжди відповідає конкретній мовленнєвій ситуації — 2 бали;

відсутній (спрямований у вікно, стелю, концепт уроку тощо) — 1 бал.

7. Оцінка постави

пряма, правильна, енергійна — 3 бали;

незручна — 2 бали;

скута, агресивна — 1 бал.

8. Оцінка положення голови

слухаючого (голова трохи нахилена набік і донизу); передає сигнал уваги до учня — 3 бали;

президента (голова схилена трохи набік і відхилена трохи назад); передає інтонацію «Я Вас уважно слухаю, але не забувайте, хто я» — 2 бали;

агресора, володаря (підборіддя до грудей і погляд із під лоба); викликає відчуття тривоги — 1 бал.

9. Оцінка рухливості оратора

оптимальна рухливість — 3 бали;

не завжди доцільна рухливість — 2 бали;

малорухливість — 1 бал.

10. Оцінка сили голосу

оптимальна звучність, варіюється в залежності від змісту мовленого — 3 бали;

надмірна звучність або тиха звучність — 2 бали;

слабка, невпевнена звучність — 1 бал.

11. Оцінка висоти голосу

оптимальна — 3 бали;

надвисока або наднизька — 2 бали;

незмінна, монотонна — 1 бал.

12. Оцінка діапазону голосу

великий (голос рухливий, інтонаційно багатий) — 3 бали;

середній — 2 бали;

малий (нерухливий голос) — 1 бал.

13. Оцінка логічного наголошення

логічно правильно наголошує головні слова, доцільно застосовує різні види наголошення (посилення/підвищення/уповільнення) — 3 бали;

посилено (підкреслено) вимовляються всі слова (повчальний, менторський тон) — 2 бали;

відсутність логічного наголошення головних слів (монотонне мовлення) — 1 бал.

14. Оцінка правильності наголосу

повністю відповідає нормам літературної вимови — 3 бали;

не завжди відповідає нормам літературної вимови — 2 бали;

не відповідає нормам літературної вимови — 1 бал.

15. Оцінка орфоепічної правильності

повністю відповідає вимогам літературної вимови — 3 бали;

не завжди відповідає вимогам літературної вимови — 2 бали;

не відповідає вимогам літературної вимови — 1 бал.

16. Оцінка тембру

приємний, теплий, мажорний, натхненний — 3 бали;

елегійний, меланхолічний, журливий — 2 бали;

обурений, похмурий, гортанний, пронизливий — 1 бал.

17. Оцінка чіткості артикуляції (вимови)

чітка — 3 бали;

недостатньо чітка — 2 бали;

нечітка, утруднена — 1 бал.

18. Оцінка дихання

кероване, комбіноване (грудно-черевне), вільне, безшумне — 3 бали;

недостатньо кероване, поверхнєве (ключичне/грудне) — 2 бали;

некероване, задишка, «ковтання» в словах останніх складів — 1 бал.

19. Оцінка виду спілкування

духовне міжособистісне — 3 бали;

формальне (контакт масок), формально-рольове — 2 бали;

маніпулятивне — 1 бал.

20. Оцінка атмосфери спілкування

постійно і доцільно застосовує звертання («Як ви розумієте...», «Самі бачите, що...»), запитання («Ви не втомилися?», «Не швидко?»), різноманітні фрази («Подумайте, будь-ласка...», «Давайте подивимось...», «Згадали, так?», «Сподіваюся, це не викличе сумнівів», «Із цим ви погоджуєтесь?», «Це всім зрозуміло?», «Давайте

разом сформулюємо... або виведемо...» і т.п.) до учнів — 3 бали;

інколи застосовує звертання, запитання, різноманітні фрази до учнів — 2 бали;

не застосовує звертання, запитання, різноманітні фрази до учнів — 1 бал.

21. Оцінка мотивації учнів

достатня — 3 бали;

недостатня — 2 бали;

відсутня — 1 бал.

22. Оцінка змісту повідомленого матеріалу

цікавий, наявні мовні засоби як прийоми зацікавлення аудиторії — 3 бали;

інколи цікавий — 2 бали;

нецікавий — 1 бал.

23. Оцінка привернення уваги учнів

— постійно привертає увагу учнів, застосовуючи пряму вимогу уваги («Послухайте, будь ласка...», «Прошу звернути на це увагу...»; «Я ще раз звертаю вашу увагу на...»), паузи, голосові прийоми, несподіванки, займенники I та II особи («Я спробую вас переконати в тому, що...», «Вам відомо, що...», «Звісно, вас цікавить...», «Я не можу не поділитися з вами своїми враженнями, міркуваннями», дієслова у формі I та II особи наказового способу («Поміркуємо!», «Спробуємо розібратися!», «Виправте, якщо я помилилася!», «З'ясуємо...», «Уважно послухайте!...», «Думаймо!...» — 3 бали;

— не завжди привертає увагу учнів, коли потрібно — 2 бали;

— не керує увагою учнів — 1 бал.

24. Оцінка емоційного комфорту

— постійно схвалює дії учнів («Правильно!», «Згоден!», «Молодці, правильно!», «Я був переконаний, що ви знаєте...» та ін.), створює піднесений настрій, ситуації успіху — 3 бали;

— не завжди схвалює дії учнів, інколи створює ситуації успіху — 2 бали;

— не схвалює дії учнів, не створює ситуацій успіху — 1 бал.

25. Оцінка активізації мислення учнів

— постійно і доцільно застосовує засоби активізації мислення учнів (ігрова ситуація/проблемна ситуація/активізуюче запитання/міркування вголос/діалог/дискусія) — 3 бали;

— інколи активізує мисленнєву діяльність учнів — 2 бали;

— не активізує мисленнєву діяльність учнів — 1 бал.

26. Оцінка інформаційної промови (інформаційного діалогу)

— цікава інформація, чітка композиція (вступ, основна частина, заключна частина),

доцільний новий матеріал, викликає інтерес, подається невеличкими порціями, конкретний зміст, наявні драматичні елементи — 3 бали;

— інколи цікава інформація, відсутні драматичні елементи, не завжди викликає інтерес, матеріал не подається порціями, один із елементів композиції може бути відсутній — 2 бали;

— інформація нецікава, драматичні моменти відсутні, нечітка композиція — 1 бал.

27. Оцінка вступного слова

— чітко націлює учнів на заплановану діяльність, готує до сприйняття навчального матеріалу, створює відповідний емоційний настрій, розкриває важливість й новизну проблеми уроку, оптимальне у часовому вимірі — 3 бали;

— недостатньо націлює учнів на заплановану діяльність, сприйняття навчального матеріалу, частково розкриває важливість й новизну проблеми уроку — 2 бали;

— не націлює учнів на заплановану діяльність, не створює відповідний емоційний настрій, не розкриває важливість й новизну проблеми уроку, нераціональне у часовому вимірі — 1 бал.

28. Оцінка пояснювальної промови (пояснення матеріалу)

— чітко і доступно пояснює новий матеріал, забезпечує отримання нової уяви про предмет та його засвоєння, наявний аналіз конкретних фактів, сприяє слідкуванню за думкою вчителя та її розумінню, у разі необхідності може обґрунтувати логічним доведенням або заперечити яке-небудь положення, твердження — 3 бали;

— не завжди чітко і доступно пояснює новий матеріал, аналізує конкретні факти — 2 бали;

— порушені послідовність і доступність пояснення навчального матеріалу, відсутній аналіз конкретних фактів — 1 бал.

29. Оцінка бесіди

— включає чітко визначені запитання до учнів, створює проблемну ситуацію, її усвідомлення і вирішення, залучає всіх учнів до активної роботи — 3 бали;

— включає запитання до учнів, проте не сприяє розв'язанню проблемної ситуації, залучає лише частину учнів до активної діяльності — 2 бали;

— недоцільно визначено запитання до учнів, відсутня проблемна ситуація, залучено лише кількох школярів до активної роботи — 1 бал.

30. Оцінка узагальнювального слова

— чітко узагальнює і систематизує навчальний матеріал, виділяє головне і другорядне, доцільно застосовує первинні узагальнення під час сприйняття учнями інформації, локальні — на етапі осмислення знань, міжпонятійні — з метою визначення загальних і суттєвих ознак і властивостей, об'єднання засвоєних понять у системи — 3 бали;

— не завжди чітко узагальнює і систематизує навчальний матеріал, не виділяє головне і другорядне, суттєве і несуттєве, зрозуміле і незрозуміле — 2 бали;

— не узагальнює і не систематизує навчальний матеріал — 1 бал.

31. Оцінка відповіді вчителя на запитання учнів

— лаконічна, конкретна, максимально коротка і змістовна — 3 бали;

— недостатньо лаконічна, не завжди конкретна і змістовна — 2 бали;

— незрозуміла, занадто довга, загальна — 1 бал.

32. Оцінювальне висловлення (коментоване оцінювання відповідей учнів)

— ввічливе, чітке, доступне, обґрунтоване, об'єктивне, містить вказівки про успіхи і недоліки учня — 3 бали;

— недостатньо вмотивоване, містить вказівки лише на недоліки учня — 2 бали;

— нечітке, необґрунтоване, необ'єктивне, не містить вказівки про успіхи і недоліки учня — 1 бал.

33. Рефлексія власної МРД

— всебічно, ґрунтовно аналізує власну МРД, аргументовано оцінює її позитивні не негативні прояви, чітко визначає подальші дії щодо підвищення рівня МРД — 3 бали;

— не завжди легко аналізує, оцінює власну МРД на уроці та визначає подальші дії щодо удосконалення мовленнєво-риторичних умінь — 2 бали;

— не вміє аналізувати власну МРД та визначити подальші дії щодо її вдосконалення — 1 бал.

Оцінювання здійснюється за трибальною шкалою. Обраховується загальна сума балів. У результаті обчислення отримується рівень МРД вчителя початкової школи на уроці:

— 90–99 балів — високий рівень МРД учителя на уроці;

— 80–89 балів — достатній рівень МРД учителя на уроці;

— 50–79 балів — середній рівень МРД учителя на уроці;

— 0–49 балів — низький рівень МРД учителя на уроці.

Для зручності оцінювання варто розроблені нами параметри та критерії оцінювання подати у таблиці (див. табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз мовленнєво-риторичної діяльності вчителя початкової школи на уроці

Параметри оцінювання		Критерії оцінювання	Бали	Примітка
1. Оцінка темпу спілкування Вищий бал — 3	3	Оптимальний		
	2	Зашвидкий або уповільнений		
	1	Механічний, випадковий, некерований		
2. Оцінка тональності мовлення Вищий бал — 3	3	Відкрита, бадьора, привітна, мелодійна, емоційна		
	2	Маломелодійна, малоемоційна		
	1	...		

З метою дослідження МРД учителя на уроці нами було проаналізовано уроки п'ятдесяти вчителів початкової школи м. Києва за розробленими нами параметрами і критеріями оцінювання. Результати виявилися такими: 14% учителів початкової школи мають високий рівень МРД, 33% — достатній, 44% — середній, дев'ять — низький. До речі, високий і достатній рівень сформованості МРД був у вчителів початкової школи, які мають досвід педагогічної роботи більше дванадцяти років, середній — від п'яти до дванадцяти років, а низький — до п'яти років. Під час співбесіди 100% учителів початкової школи висловилися про необхідність мовленнєво-риторичного компонента в системі підготовки педагога, який, на їхню думку, сприятиме більш швидкому професійному становленню та ефективному проведенню уроків.

Таким чином, можна зробити висновок, що розроблені й апробовані нами параметри та критерії дозволяють оцінити рівень МРД педагога на уроці, а результати аналізу уроків свідчать про необхідність мовленнєво-риторичного

компонента у системі підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голуб Н., *Риторика у вищій школі*, Черкаси 2008, 408 с.
2. Горобець Л., *Риторические жанры педагогического дискурса*, «Известия Российского государственного педагогического университета им. А. Герцина» 2008, № 62, с. 219–225.
3. Капська А., *Педагогіка живого слова*, Київ 1997, 140 с.
4. Мартыненко С., Бондаренко Г., *Подготовка учителя начальной школы в парадигме речевой риторической деятельности*, «Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук», Москва 2014, № 11 (70), ноябрь, с. 313–318.
5. Мартиненко С., Бондаренко Г., *Особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи до мовленнєво-риторичної діяльності*, «Рідна мова» (Квартальник Українського вчительського товариства у Польщі) 2013, № 19, с. 82–88.
6. *Педагогічна майстерність: підручник для студ.* Ред. І.Зязюн. 2 вид., доп. і перероб., Київ 2004, 422 с.
7. Сагач Г., *Вибрані твори: В 5 т. Т.3: Ділова риторика: «Добротословіє»*, Рівне 2006, 320 с.

„Ridna Mowa”

— kwartalnik oświatowy
Ukraińskiego Towarzystwa
Nauczycielskiego w Polsce

Rada Naukowa pisma: Mykoła Żułyński
(Kijów), Roman Drozd (Słupsk), Jarosław
Hryckowian (Koszalin), Andrzej Wątorski
(Szczecin), Anatolij Sytzenko (Mikołajów),
Wadym Olifirenko (Donieck)

Marek Syrnyk (Wałcz)
— p.o. redaktora naczelnego
Dmytro Drozdowskiy (Kijów) — literatura
Stanisław Karaman (Kijów) — metodyka
Jarosław Syrnyk (Wrocław) — historia
Wiktor Jurczenko (Kijów) — psychologia

Redakcja

Jarosława Kobyłko (Giżycko)
Tadeusz Karabowicz (Hola)
Maria Steć (Przemysł)

Sekretarz redakcji

Krystyna Syrnyk (Wałcz)

Strona internetowa:

Grzegorz Mucowski (Wałcz)

Opracowanie graficzne:

Teresa Oleszczuk

Korekta językowa i stylistyczna:

Myroslawa Olijnyk (Buczkiwska)
(Lwów/Warszawa)

Korekta:

Katarzyna Seń

Wydawca:

Związek Ukraińców w Polsce

Adres redakcji:

78-600 Wałcz
Dolne Miasto 10/80
tel. (67) 258 98 87
e-mail: proswita@op.pl
[http://www.interklasa.pl/portal/
dokumenty/r_mowa/](http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r_mowa/)

Numer wydany przy wsparciu finansowym
Ministerstwa Edukacji Narodowej

Nakład: 550 egz.

Przy wykorzystaniu materiałów konieczne
jest wskazanie jako źródła kwartalnika
„Ridna Mowa”

**«Рідна мова» — це фахове, некомерційне видання.
Бажаючим підтримати ідею видавання нашого освітнього журналу,
подаємо банківський рахунок Редакції:**

Zespół Twórczy ZUwP
Redakcja „Ridna Mowa”
78-600 Wałcz
Dolne Miasto 10/80

PKO BP O/Wałcz 28 1020 2847 0000 1702 0052 7382